

„Az élet sorseseeményei, a tudat és a kontempláció kerültek az érdeklődésem középpontjába”

Kocsis Árpád beszélget Losoncz Márk filozófussal, a belgrádi Filozófiai és Társadalomelméleti Intézet kutatójával a legutóbb megjelent könyve, az *Összefüggő viszonyok, teremtő kapcsolatok* apropójából

K. Á.: Az első könyved megjelenése után, 2014-ben azt írtad Párizsból a Vakító gépezetek kapcsán, hogy „Mindenekelőtt nem írni, hanem olvasni akartam jól!” Azt is megjegyzed, hogy a „jól olvasás” „másként olvasás”, jelesül „a hagyománnyal szembeni szubverzív alázat”. Egy másik interjúban² az olvasást mintha hátrébb sorolnád, legalábbis azt mondod róla, hogy a „közösségi kohézió, bizonyos konkrét küzdelmek, a szolidaritás élményei – a »van, tehát lehetséges« tapasztalata, korábban képtelennek tűnő, elképzelhetetlen formák megvalósulása” keretében nyerhet értelmet. Több mindenre is kíváncsi lennék: egyfelől, mi jelöli ki számodra, hogy mit olvass?; mindig valamihez olvasol, ökonomikusan, vagy csapongó, falánk olvasó vagy?; újraolvasol-e, vagy a jegyzeteidből dolgozol?; másfelől: mennyiben foglalkoztat a „jó írás”, a „filozófiai stílus” kérdése?

L. M.: Csakugyan, egy évtizeddel ezelőtt hatalmas jelentősége volt számomra az interpretációs stratégiáknak, és az általam akkoriban legnagyobbaknak tekintett olvasók (Benjamin, Derrida, Althusser, Leo Strauss stb.) hatásának. Mára ez megváltozott. A jelentésbeli többszólamúság, az asszociációs árnyalatok helyett sokkal jobban érdekel az egyenesen konceptuális, problémaorientált megközelítés, amely a szöveget – némi

túlzással – csaknem epifenoménnak tekinti. Részben egészen egyszerűen olyan mennyiségű szöveggel dolgozom, hogy képtelenség mind-egyikre mikroszkóppal tekintenem. Ám az is igaz, hogy a hús-vér életbevágó események váltják ki belőlem a kérdezést, nem pedig a tradíció közvetíti ki örökségét, és a saját szövegem a válaszadás apropójaként szolgál csupán. Patologikus aláhúzó vagyok – az általam elolvasott szövegeket sokszor alig látni a ceruzám által rajtuk hagyott barázdáktól (vanak jegyzeteim bőven, de csak az aláhúzott részeket újraolvasni is gazdaságos stratégia). „Ifjúságom óta sokat gyötörtek, de el nem típortak. A szántók a hátamon szántottak, s hosszú barázdákat vontak” – átörökítem a szövegekre a traumáimat. Talán ezért is a könyv mottója: *Fortitudo e dolore*. Káoszomat egy elektronikus könyvtár enyhíti. Alkati okoknál fogva ragaszkodnom kell az ökonomikusság és a falánk csapongás dialektikájához. Képtelen vagyok egyetlen – vagy mindössze néhány – témánál lehorgonyozni, ez nagy átok egyébként az akadémiai specializáció elvárását illetően, de később ez mégis megtérül, mert jók az esélyeim a perspektívaváltások dolgában. Bármennyire sokadlagossá lett is számomra a szövegre való odafigyelés, a „jó írás” kérdésébe csaknem belepusztulok. Az akadémiai tömegtermelésen kívül egyre kevesebb időm jut írásra, az viszont jelentősen leszűkíti a játékeret. Botránys tulajdonképpen, hogy a mostani keretek közepette számos filozófiai műfaj tiltás alá került. A filozófia szuverenitását ássa ez alá. Nem írhatok annyiféleképpen, ahogyan szeretnék – nagyon ritkán, időről időre megpróbálok fellázadni ezzel szemben. Az olvasónak ideális esetben éreznie kellene a villámot, amely belém csapott, amikor úgy kezdtem el kérdezni, ahogyan.

K. Á.: A tavaly decemberben a Forum gondozásában megjelent Összefüggő viszonyok, teremtő kapcsolatok az elmúlt 10 évben született tanulmányaidat, esszéidet és szerbiai és magyarországi lapokban megjelent publicisztikáidat gyűjti egybe. Ez az egybegyűjtő szándék mintha arról tanúskodna, hogy valamit lezártnak tekintesz. Mit hagysz magad mögött?

L. M.: Annyiban pontosítanék, hogy rengeteg dolog kimaradt: a magyar írások egy része például (különösen fájó a *Saját halálaink*³ vagy a *Szeretnék-e csakugyan boldogok lenni?*⁴ kimaradása), az angol és szerb

nyelvű írásaim pedig többnyire lefordíthatlanok. Félek elhamarkodottan nyilatkozni a mögöttem hagyott korszakról. Most úgy érzem, a közéleti cikkek írásával felhagyok (hiszen semmi effektív hatásuk nincsen, falra hányt borsó...), ahogyan úgy látom, hogy a vajdasági magyarságról, Jugoszláviáról, Szerbiáról is megírtam a legfontosabbat, amit akartam. A könyvben van továbbá egy erőteljes elköteleződés a metafizika reneszánsza iránt – ez is némiképpen megváltozott. Most sokkal inkább magából a tapasztalatból indulok ki, és „középső fogalmakkal” (Terence McKenna) dolgozom, azaz csökkentettem az absztrakció szintjén. Az élet sorseseeményei, a tudat és a kontempláció kerültek az érdeklődésem középpontjába. Tulajdonképpen egy nagy kört jártam be, szinte ugyanaz érdekel ugyanis most, ami kamaszkoromban, például a thanatológia vagy a perennializmus kérdése.

K. Á.: A kötetben helyet kapnak metafizikai és tudatfilozófiai kérdésekkel foglalkozó tanulmányok, eszmetörténeti írások, filozófiatörténettel foglalkozó szövegek, hosszan sorolhatnánk. Kétségtől a témák sokasága és sokrétűsége meggátolja, hogy egyetlen fogalmat jelölhessünk meg, mint amely jellemezhetné az egész kötet érdeklődési irányát. De mintha a mulandóság fogalma a legmeghatározóbbak közé tartoznának: nemcsak az Arisztotelészről és a Whiteheadról szóló tanulmányaidban jelenik meg, mint emlékezés, múlt, ott van a Jugoszláviával, a vajdasági magyarsággal kapcsolatos íráisaidban, s szintén megjelenik a komplexitást taglaló szövegeidben. Bizonyos módon, némi megkötésekkel létezik a mulandóság, a megszűnés – de mi végre?

L. M.: Egykoron a filozófiai pályafutásom a filozófiai thanatológia tanulmányozásával kezdődött – „Filozofálni annyi, mint felkészülni a halálra”, hangzik Szókratész agyonidézett mondata. Voltaképpen a mostani írássokkal nem tettem mást, mint metafizikai-filozófiatörténeti szellemben megkérdeztem: rendben, de akkor csakugyan lehetséges-e a mulandóság, és ha igen, hogyan? (Kozma Rita nagyon jólesőt mondott a szegedi könyvbemutatón, amikor elismerte, hogy az egyik ilyen írást úgy olvastam, mint egy krimi. Ki ölhetette meg az időt? Az atomokat? Az organikus egészt? Csakugyan valóságos detektívstori.) Igyekeztem rekonstruálni a napnyugati filozófiára legjobban kiható mulandóság-koncepciót (az

arisztotelészit), egy nem-napnyugati tradíciót (a buddhistát), a huszadik században a mulandóságot leginkább a középpontba állító filozófiát (a whiteheadit), és egy kortársat (a Meillassoux-félét). Egy soha nem megszülető könyv történeti fejezetei ezek. Egyébként észre sem vesszük, de a mindennapi kultúránk telis-tele van a mulandóságra vonatkozó utalásokkal. Akár mint a „minden mulandó” banalitása, akár a „semmit sem muszáj, csak meghalni” bosszantó közhelye, akár amit a nagymám énekelt sokszor: „az élet úgysis tovaszáll, / a sír magába zár...” Harald Weinrich a *Knappe Zeit* című művében bámulatra méltóan elemezte az élet rövidségének, a mulandóságnak a kérdését (nem is csodálom, hogy rövidnek tűnik, hiszen az anyaméhkel tudjuk csak összevetni, ami nem kilenc hónap, hanem dinamikus örökkévalóság; ráadásul a temporalitás a gyerekkortól kezdve még inkább összehúzódní kezd). Mindemellett szaturnuszi alkat vagyok. Hát például hogyan ne legyek melankolikus attól, hogy Jugoszlávia és „Vajdaság” – az a bizonyos Vajdaság – is eltűnt? Ami még van, azt is az eltűnésében látom mindinkább. Te is eltűntél Vajdaságból, Árpád. Az *Oktopusz* miért nem adja át magát az özönvíznek? *K. Á.: Bergsonról és Husserlról írtad a doktori disszertációd, amely bővítvé Vreme, svest i kompleksnost címmel 2018-ban könyv formájában is megjelent. Az Összefüggő viszonyokat olvasva azonban az lehet az érzésünk, hogy mellettük hangsúlyosabban másik két név is megjelenik: Whiteheadé, akivel két tanulmányban is foglalkozol, köztük az Objektum és komplexitásban, amely e kötetben jelent meg először, valamint Meillassoux-é, akinek az Après la finitude könyvét lefordítottad magyar nyelvre (de a kiadása még várat magára), s aki helyet kapott a Horváth Márkkal és Lovász Ádámmal közösen írt, A valóság visszatérése című könyvben is. Whitehead úgy jelenik meg, mint aki a létezők közti hierarchiát megbontja és kikezdi az antropomorfizáló hagyományt, Meillassoux pedig vitatja, hogy az alanyiségünk szükségképpen szót kap a valóságról való beszéd során. A komplex rendszerekről szóló elméleteket, vagy a korrelacionizmus nézetét, az annihilációról szóló gondolatokat lehetőségünkben áll a társadalomkritika mezejére is átvinni?*

L. M.: Kíméletlenül fogok fogalmazni: a meillassoux-i filozófia szerintem az egyik legizgalmasabb, amely valaha született (hiszen mindennek eset-

legességét állítja, hogy semminek nincs létoka), képzeletgazdag örület, ugyanakkor az explanatorikus ereje igen csekély. Egy világgépet vázol fel, vagy inkább valóságképet, ami a maga hermetikus körén túl kezelhetetlen, felhasználhatatlan. A komplex rendszerek elméletének egyik klasszikus példája, hogy a hangyák a feromonokon keresztül miként alkotnak „társadalmat”. A tőzsdétől és a városi közlekedésig ezer fenomént lehet ennek az elméletnek a segítségével értelmezni. A Marxról, illetve a Kropotkinról szóló írásomban demonstrálni igyekeztem, hogy komplexivista társadalomteoretikusok voltak *avant la lettre*. A korrelacionizmus már fogasabb kérdés. Eszerint nem tudunk a léthez közvetlenül hozzáférközni, csak a hozzá való viszonyunkon – korreláción – keresztül. Úgy fogalmaznék, óvatosan, hogy egyre fontosabbá válnak azok az irányzatok, amelyek kiküszöbölni igyekeznek az emberközpontú megközelítés kizárólagosságát, tovább erőltetik a decentralálást. Episztemológiailag ez önmagában még nincs a korrelacionizmuson túl. Azonban súlyos kifogásaim vannak a „poszthumanizmus” divatjával szemben – ez is kiderül a kötet egyik írásából.

K. Á.: A könyv Előszavában az olvasó felfedezheti a kijelentésedet, hogy a Hamvas-esszét, a Töredékek az anarchizmusról és a titok-tanulmányt ma már másként írnád meg. Az olvasóid vélhetőleg nemcsak „cinkosok” veled, de kíváncsiak is: miért? Várható, hogy a könyv második kiadásában újraírt esszéekkel találkozunk?

L. M.: A kötetbe bekerült titok-írás 2016-ban született, én azonban 2020-ban foglalkoztam istenigazából egy éven át a titkosszolgálati tanulmányokkal (*intelligence studies*). A fő kérdés maradt (hogyan lehetséges demokrácia, ha a háttérben demokratikusan ellenőrizhetetlen intézmény- és szervezetrendszer áll?), de a megközelítésem jóval árnyaltabb lett. Akit mindez érdekel, kérem, olvassa el a további írásaimat: a Kolozsváron megjelent *A titok komplex rendszere – a titkosszolgálatok és az információs komplexitás*⁵ címűt, a Peter Dale Scotttól és a mélyállamról szóló két esszémet,⁶ továbbá a megjelenés alatt álló *Secrecy and the Figure of the Double* címűt. Az anarchizmus-írással is hasonló a baj: akkor született, amikor a mozgalom gyakorlatába és teóriájába csak beleásni kezdtem magam, az első lelkesedést tükrözi. Figyelemre méltó azonban, hogy mi-

lyen sok realista szempontot felró, például az anarchizmus létvakságát. Ami Hamvast illeti, igyekeztem mindenáron, minden erőt megmozgatva megérteni, ami talán sikerült is, kivéve a lényegét: a „semmittevés-jógát”, a „lenni-hagyást”. Egyszerűen akkoriban nem értettem, hogy mi a kontempláció lényege és ez eltorzította az esszém végét. Gúnyolódom Hamvason, hogy a nyilvánosságba való beavatkozás vágya megfelel a rendszerkonform erőknek (ez a McMindfulness kritikáiban csaknem közhely), holott a kontempláció nagyon is szubverzív lehet. Szembeállhat a szuverenitása révén például a produktivizmussal, a jól fókuszált figyelem a multitasking kényszerével stb. A kontempláció önmagában sem rendszerkonform, sem felforgató – a kontextustól és a művelőjétől függ a szerepe.

K. Á.: Az anarchizmus-szövegben azt írod: „Az anarchizmus erejét az adja, ami egyúttal a törekenségét is jelenti: komolyan veszi a közösséget.” A közelmúltig szerkesztője voltál a magyarországi anarchista-ultrabaloldali Tett online oldalnak, tájékozott vagy a szerbiai mozgalommal kapcsolatban, beléltál a franciaországi anarchista világba. Milyen tapasztalataid vannak? Milyen kihívások előtt áll a magyarországi és a szerbiai anarchizmus? Mi jellemző az 1999-es seattle-i „anarchista fordulat” óta a mozgalmat?

L. M.: Az anarchista közösségek többsége oázis a kései kapitalizmus torz viszonyai közepe. Mártózzon meg a vízében, aki csak tud. Elmondhatatlan mennyiségű segítséget kaptam az anarchista társaktól, legyen akár szó könyvkiadásról, akár egészségügyi gondokról, akár szállásról. Külön büszke vagyok arra, hogy Poór Péterrel lefordítottuk Daniel Guérin esszéit, többek között az anarchizmusba való bevezetését – ez szerintem hiánypótló.⁷ A büszkeségek sorában megemlítem még, hogy nagyon örülök, hogy immár Aleksa Nešić börtönnaplóiból is olvashatóak részletek magyarul.⁸ A magyarországi mozgalom sajnos csak csírájában létezik, ellentétben a gazdag múltra visszatekintő, rendkívüli nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező szerbiaival – állandó közösségi terekre lenne leginkább szükség. Nehéz egy ennyire globális és töredékes mozgalomról nyilatkozni. Természetesen sok mindent magába szívott az elmúlt évek identitárius küzdelmeiből, talán többet is, mint kellett volna. Az a benyomásom, hogy az anarchizmus mind kevésbé konfrontatív

(vagy legalábbis figyelemfelhívás céljából mindössze), vagyis megérteni vélte, hogy az állam nevű behemóttal négy szemközt csak eltiporva lehet, ezért sokkal erősebbek manapság a kivonulás, az exodus stratégiái. A rendszeren kívül ez sajnos gyakran életmód-anarchizmusban merül ki. Bakunyin „belső tagadását” márpedig aligha lehet megúszni – különben fennmaradni találna ez a rémes civilizáció.

K. Á.: Társszerkesztője voltál a vajdasági magyarok eszme- és politikatörténetével foglalkozó köteteknek, az Összefüggő viszonyokban pedig egy teljes blokkot szántál a vajdasági magyarságot, Jugoszláviát érintő írásaidnak. Ha ezeket az írásokat összevetjük a Vakító gépezetekben megjelent A kisebbségek forradalma című írásoddal, nem kerülheti el a figyelmünket, hogy a hangvétel megváltozott, komorabbá vált. A szökésvonalak tán kevésbé rajzanak, a forradalmi potenciál elült, az utópikus többlet helyébe a posztjugoszláv sivárság lépett. Mi az aggodalmaink mozgatórugója? S ha játékra hívhatlak, mit jósolsz, hogyan fog kinézni tíz, ötven és száz év múlva a peremvilágunk?

L. M.: És – bár ellenforradalmi ezt az összefüggést megállapítani – én sem vagyok már tinédzser. Hanem végignéztem, ahogyan a nemzedékem mindinkább szétforgácsolódik, rendszerkonformmá válik, egyre erőteljesebben tanácstalan, vagy megelégszik a kicsiny rendszerellenes szubkultúrában való tevékenységgel. De mindez nem posztjugoszláv specifikum. A mégoly halovány rózsaszín szocdem kísérletek is kudarcot vallottak az elmúlt években (hogy örültem pedig még pár éve a Sziriza győzelmének...!). Peremvilágunk helyzete persze rosszabb: Szerbia rohamosabban fog kiürülni, mint Románia. Az alapvető szolgáltatások (egészségügy, nyugdíj) fognak válságba kerülni, az életért való küzdelem mind kiélezettebb lesz, és ez elviselhetetlen konfliktusokat fog eredményezni. A szökésvonalak ugyanott, ahol a CIA megírta a 90-es évek Jugoszláviájával kapcsolatban: a faluról érkező termékek, a külföldről hazaküldött pénzek, a feketepiac. Emancipatorikus szökésvonal egyelőre nem látszik. A szerbiai társadalom jankiáltását most már viszont semmi sem fojthatja el.

K. Á.: Amikor ezeket a kérdéseket összeírtam, csak alig múlt el pár nap az egész térséget sokkoló szerbiai gyilkosságok óta.⁹ Tízezrek tüntetnek rend-

szeresen a kormányzat ellen, de kétségkívül nagyon sokáig fog még tartani, hogy a kollektív és egyéni traumákat, traumáinkat, komplexusainkat, gyötrelmeinket feldolgozzuk – amennyiben egyáltalán ennek nekikezdünk, s nem kebelez be bennünket végleg az öngettőtítés, nem hatalmasodik el rajtunk teljesen az önviktimizáció. Hogyan kezdjük neki?

L. M.: Nem szívesen teszek úgy, mintha tudnám. Annyiban egyetértek Tamás Gáspár Miklós *Öt tanácsával*,¹⁰ hogy az államtól és a tőkétől független anarchisztikus intézményeinket kell erősíteni – mert csak a közösekre számíthatunk. Hadd engedjek meg egy látszólagos banalitást: a traumafeldolgozás leghatékonyabb módszere a kötődés elmélyítése, a türelmes odafigyelés, a retraumatizálás óvatos elkerülése, a feltétlen szeretet. Mindez kétségbeesetten összefügg: a „család válsága” azért van, mert a szülőkre túl nagy nyomás helyezkedik, a szülő–gyermek kötődés a kizsákmányolás társadalmában ellehetetlenül, a gyerekek orientációban a szülőkre nem támaszkodhatnak, a szülők a munkahelyeken közben pedig... Holisztikus megközelítés nélkül nem fog menni. Először le kell vennünk egymásról a terheket. A teve terheit, amelyekről Nietzsche Zarathustrája beszélt, habár a mi terheink sokfélébbek.

K. Á.: Az interjú előtt megküldtél egy hosszabb írást, amelyben a felfokozott valóság (heightened reality) élményével foglalkozol.¹¹ A „valóságosabb valóságnak” ható élményekről van szó, így például elemzed a pszichedelikus, a misztikus tapasztalatokat és a halálközeli élményeket. Hogyan lehet ezeket az elsöre nagyon különbözőnek tűnő tapasztalatokat megragadni? Azt gondolhatnánk, hogy már az ezekről a tapasztalatokról szóló beszámolók is olyan módon közvetítettek (például irodalmi művekbe foglaltak, formáltak, mint Nádás Péter Saját halál című könyve esetében – nem beszélve most a képi, filmes és a zenei ábrázolásokról), olyan nehezen adhatók vissza, a nyelv oly módon fut zátonyra velük kapcsolatban, hogy a kutatás szükségszerűen megreked a forrásoknál.

L. M.: Ez egy klasszikus vita, a perennialistáké és a kontextualistáké (különösen a misztikus tapasztalatot illetően). Már hogy az ilyen tapasztalatok mennyire függenek az előzetes tudástól és hitrendszerétől, elvárásoktól stb. Nem értek egyet azzal, hogy mindenképpen kimeríthetőek a tapasztalat előttiből/utániból. Gondolj bele: sokszor egy misztikus ta-

pasztalatot átélő olyasmivel szembesül, ami a hitével ellenkezik. Martin Buber például elmondja, hogy bár ez ellenkezik a zsidó hagyománnyal, ő bizony megtapasztalta az istennel való abszolút uniót. És igen, sokszor mondják, hogy az efféle csúcstapasztalat nyelvileg kifejezhetetlen. Mégis, misztikus hagyományok sora ezer és ezer oldalakban írja le a leírhatatlannak tűnőt – csakugyan olyan csapnivaló lenne *A belső várkastély*? Erre mindenféle textuális stratégiák vannak. Mondok egy példát. A keresztény hagyomány ismeri az úgynevezett spirituális érzékeket. Azt mondják, hogy a tapasztalat olyan, mintha megízlelnénk valamit, mintha megérintenénk valamit stb. Isten eszerint édes, mintha méz lenne, puha, mintha bársony lenne. De mindenképpen ott a „mintha”. Képzeld el, hogy egy pszichedelikus tapasztaló ezt mondaná: „mintha tejben-vajban fűröszöttek volna”. De Máté Gábor is idéz egy heroinfüggőt, aki szerint olyan a szer, mint a „puha meleg takaró”. Valóban semmitmondóak lennének ezek a mondataink? Végül pedig a misztikus élmények nyelve sok évszázad hagyományának lecsapódása. Például az indo-tibeti Mahamudra hagyomány sok száz éve dolgozik azon, hogy a szubtilis tudatrétegek eseményeit megragadhassa. És csakugyan, nagyon jó benne, roppant részletes és pontos terminológiát alakított ki. Nádas műve csakugyan stilizált-esztétizált, mégis, ha összehasonlítom a nyers beszámolók tömkelegeivel, a hasonlóságok szembetűnőek a lényegét illetően. Parádés műnek tartom az övét, páratlan a világirodalomban.

K. Á.: Ha a valóságosabb valóság felől tekintjük, mi mondható el a „normális”, „mindennapi”, a „tevés-vevésünket kitöltő” valóságról?

L. M.: A „mindennapi valóság” nyilván egy elvont konstrukció. Mi a „normális”? Amikor az agyunk készültségi állapotba kerül, és a limbikus kéreg aktiválva van? Amikor a köztiagy bekapcsolja a vészjelzőt, az érzelmi kogníció eluralkodik és csaknem lefagyunk? Amikor a félelem annyira elfog bennünket, hogy disszociációba kezdünk? Amikor a terror érzése olyannyira erőteljes lesz, hogy akár el is ájulunk? Még mindig nagyon keveset tudunk a „mindennapi”, „normális” agyi állapotok neurális korrelátumairól, és talán még kevesebbet mindennek a koncepciójáról. Ám ha a jól reflektált, mérsékelt-„józan”, absztrakt gondolkodásra képes állapotot akarnám leírni, azt mondanám, hogy túl meghatározó benne az

evolúciósan létrejött instrumentális racionalitás, különösen a modernítésben. El akarunk érni valami racionálisnak tűnőt, racionális eszközökkel. A tudatunk ilyenkor rögzítetten, megrögzülten intencionális – valamire irányul. Ez bizonyos képességeinket, az érzelmeinktől az imaginációig, blokkolni hajlamos. A vitális nem szövetséget köt a pszicho-spirituálissal, hanem elfojtja. De amire a leginkább felfigyeltem, amikor orgazmikus szülést átélt édesanyákkal interjúztam: az elengedés az a csoda, amely a mindennapokban a legkevésbé adatik meg számunkra. Nem sokban különbözik az eckharti *Gelassenheit*től, lennihagyástól, ráhagyatkozástól – ez már misztikus tapasztalat. Márpedig az elengedés valami transzracionális. Ilyenfajta kapukon szeretnék dörömbölni.

JEGYZETEK

¹ LASKOVITY Ervin 2014. A lájkoló ész kritikus. *Vajdaság Ma*, feb. 1. <https://m.vajma.info/cikk/kultura/9182/A-lajkolo-esz-kritikusa.html> (2023. június 26.)

² KOCISIS Árpád 2013. De te fabula narratur. *Ex Symposion*, 81. szám, 67–76.

³ LOSONCZ Márk 2022. Saját halálaink. *Mérce*, okt. 16. <https://merce.hu/2022/10/16/sajat-halalaink/> (2023. június 26.)

⁴ LOSONCZ Márk 2020. Szeretnék-e csakugyan boldogok lenni? *Autonómia*, nov. 16. <https://hu.autonomija.info/losoncz-mark-szeretnenk-e-csakugyan-boldogok-lenni/> (2023. június 26.)

⁵ LOSONCZ Márk 2021. A titok komplex rendszere. A titkosszolgálatok és az információs komplexitás. In Szigeti Attila – Ungvári-Zrínyi Imre (szerk.) *Komplexitás a természetben és a társadalomban. Filozófiai és tudományközi megközelítések*. Pro Philosophia – Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár.

⁶ LOSONCZ Márk 2020. Lehet-e a mélyállamnak esztétikája? Peter Dale Scott költészetéről. *Híd*, 7. szám, 97–115.; LOSONCZ Márk 2020. Terror és katasztrófa. Peter Dale Scott parapolitikai költészete. *Ex Symposion*, 106. szám, 66–71.

⁷ *Daniel Guérin-antológia*. ford. Losoncz Márk – Poór Péter, szamizdat, 2022.

⁸ Lásd: LOSONCZ Márk 2022. Börtönélet az élet határain. *Tett*, dec. 27. <https://tett.merce.hu/2022/12/27/losoncz-markbortonelet-az-elet-hatarain/> (2023. június 26.); NEŠIĆ, Aleksa 2022. Börtönben voltam (részlet). *Tett*, dec. 28. <https://tett.merce.hu/2022/12/28/aleksa-nesic-bortonben-voltam-reszlet/> (2023. június 26.)

⁹ 2023. május 3. reggelén a belgrádi Vladislav Ribnikar Általános Iskola hetedikes tanulója egy hónapnyi alapos tervezés után két fegyverrel berontott az iskolába, ahol megölte a biztonsági őrt és kilenc diák társát, többeket megsebesített. Két nappal később, péntek hajnalban egy fiatal férfi autójából gépkarabéllyal lövöldözve nyolc emberrel végzett, tizenhárom megsebesített Smederevo és Mladenovac környékén. Május 8-án este Belgrádban megtartották az első *Szerbia az erőszak ellen* elnevezésű tüntetést. [a szerk.]

¹⁰ TAMÁS GÁSPÁR Miklós 2022. Öt tanács a hazának. *Mérce*, dec. 26. <https://merce.hu/2022/12/26/tgm-ot-tanacs-a-hazanak/> (2023. június 26.)

¹¹ Lásd: LOSONCZ Márk 2023. Contributions to the Phenomenology of Heightened Reality. *Problemos*, vol. 103, 117–132. <https://www.zurnalai.vu.lt/problemos/article/download/32075/30881/> (2023. június 26.)